

LEGAL ISSUES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN UKRAINE

Belinskaya O. C.

The nature of legal support of sustainable development of rural areas in Ukraine are explored. The different approaches to legal regulation of public relations of sustainable development in the domestic agricultural sector are analyzed and summarized. The creation of legal prerequisites for sustainable development of rural territories is one of the strategic goals of the state agrarian policy of Ukraine are proved.

Key words: rural areas, sustainable development, social sphere of the village, peasant yard (household).

УДК 340.131

ДИНАМІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ ТЕКСТУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗМІН СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

І. В. Суходубова, кандидат юридичних наук,
молодший науковий співробітник

Інститут державного будівництва і місцевого самоврядування
НАПрН України

Розглянуто питання співвідношення тлумачення норм права з правотворчістю. Здійснено аналіз методик тлумачення (зокрема статичної та динамічної). Встановлено особливості застосування динамічного тлумачення правових норм.

Ключові слова: правотворчість, тлумачення норм права, методи тлумачення, статичне та динамічне тлумачення.

Постановка проблеми. Питання тлумачення нормативно-правових актів активно досліджуються в юридичній науці, водночас динаміка розвитку сучасного законодавства вимагає подальших наукових розробок та досліджень щодо різних підходів до тлумачення правових норм та особливостей їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж робіт вітчизняних науковців, які досліджували особливості тлумачення норм права, слід виділити

праці М. І. Козюбри, М. І. Матузова, А. С. Піголкіна, О. Ф. Черданцева, О. С. Шляпочнікова та ін. [8; 10; 12; 19; 21]. Відзначаючи певний ступінь наукової опрацьованості цієї проблематики в цілому, слід констатувати, що в юридичній науці недостатньо досліджені її окремі питання, зокрема застосування різних методик тлумачення нормативно-правових актів.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз статичного та динамічного підходів (методик) до тлумачення нормативно-правових актів, визначення особливостей їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему тлумачення норм права та його співвідношення з правотворчістю, вчені приходять до різних висновків. Доволі консервативним є підхід, згідно з яким тлумачення норм права в умовах становлення правової держави повинно слугувати меті правильного, точного й однакового розуміння і застосування закону, меті виявлення його суті, яку законодавець вклав у словесне формулювання, покликане протистояти будь-яким спробам відійти від точного змісту правових норм, протиставляти під різним видом «буквальний» і «дійсний» зміст, «букву» і «дух» закону, його зміст і зовнішню форму, що є прихованою формою зміни закону. Дуже складно, навіть неможливо зрозуміти, що являє собою дійсний внутрішній смисл норми на відміну від її буквального тексту, де містяться об'єктивні критерії знаходження і дослідження цього дійсного змісту [12, с. 65–66]. За такого підходу тлумачення правових норм визначається як встановлення змісту нормативно-правових актів, спрямоване на розкриття вираженої в них волі законодавця. У процесі тлумачення встановлюються сенс і сфера дії нормативного припису, за необхідності — його основна мета і соціальна спрямованість, місце в системі правового регулювання, суспільно-історичні умови, які мали місце під час його прийняття, так і ті, у яких відбувається тлумачення. Під дійсним змістом норм права розуміється виражена в них воля законодавця.

Зв'язок тлумачення з нормативно-правовими актами представлений у двох основних типах відносин. По-перше, йдеться про те, що без тлумачення неможливе створення нормативно-правових актів, оскільки в сучасних умовах більшість нових правових норм пов'язані з уже існуючими правовими приписами. З'ясування зв'язків між нормою, яку планується приймати, і вже існуючими, чинними нормами, неможливе без тлумачення. А без з'ясування таких зв'язків неможливе забезпечення системних властивостей законодавства, а отже і його стабільності.

По-друге, без тлумачення права неможлива його реалізація. Класична школа, сформована ще за радянських часів, виходить із того, що об'єктом тлумачення виступає втілена в офіційній письмовій формі нормативних при-

писів воля законодавця, тобто воля закону, яка існує окремо і незалежно від волі творця закону [1, с. 297; 11, с. 331; 21, с. 106].

З усіх численних аспектів тлумачення норм права нас цікавить проблема методик з'ясування сенсу тлумачення. Зокрема, у літературі виокремлюються *статична* та *динамічна* методики. Відмінність згаданих методик слід шукати у відповіді на таке питання: чи тлумачити закони слід тільки у тому сенсі, що вони мали в момент їх видання, чи й у тому, що вони отримують у момент їх застосування? [20, с. 302].

Сутність першого (статичного) підходу полягає в тому, що суб'єкт тлумачення має неухильно дотримуватися букви закону, встановлювати лише той сенс нормативно-правового акта, що було закладено у нього правотворчим органом на момент прийняття та видання акта. Але за такого підходу правові акти буде вельми складно, а іноді й зовсім неможливо пристосовувати шляхом їх тлумачення щодо постійно змінюваних умов суспільного життя. При використанні статичної (формально-догматичної) методики основною цінністю правової дійсності визнається стабільність права, а інтерпретаторові не надається можливості змінювати сенс правової норми [19, с. 476]. Прихильники цієї методики зазначають, що не повинно існувати такого суб'єкта, який був би покликаний визначати час настання потреби у зміні сенсу правової норми, що був закладений до неї при її виданні. Якщо такий суб'єкт з'явиться, то це буде значною загрозою визначеності та стабільності всієї правової системи. До того ж будь-який акт, навіть найбільш доцільний і своєчасний, може втратити своє первинне значення, якщо буде визнаватися необхідність іншого його тлумачення в будь-який момент часу [20, с. 304].

Сутність другого підходу, тобто динамічної (коригуючої, еволюційної) методики полягає в тому, що суб'єкт інтерпретаційної діяльності адаптує правовий акт до тих змін, які відбуваються в суспільних відносинах, адже тлумачення норми права не може постійно і назавжди зберігати лише той зміст, який був їй наданий у момент її прийняття. Вважається, що потреба у цій методиці є особливо очевидною в умовах існування застарілого законодавства. Ж. Карбоньє зазначає, що динамічні тенденції в тлумаченні найчастіше використовуються в період соціальних криз і реформ, коли закони реформістського плану тлумачаться розширено, а консервативного — обмежено, й інтерпретатор має адаптувати закон до соціальних змін [7, с. 311]. Водночас, на нашу думку, це досить обмежений підхід до пояснення необхідності динамічного тлумачення. Сучасний світ сам по собі є надзвичайно рухливим та динамічним. У таких умовах динамічна методика тлумачення нормативних актів є не стільки загрозою стабільності права (законодавства), скільки інструментом, який, навпаки, дозволяє досягати такої стабільності,

бо забезпечує можливість, так би мовити, «змінювати зміст законодавства без внесення змістовних змін до нього».

Слід погодитися і з думкою, що актуальність динамічного тлумачення підтверджується тим, що основа легітимності застосовуваного сьогодні права перебуває не в минулому, а сьогодні [14, с. 21]. За словами Т. Гоббса, законодавцем є не той, на чиєму авторитеті був створений закон, а той, на чиєму авторитеті він продовжує бути законом. Отже, досить правильним можна визнати тлумачення закону *ex nunc* (відтепер), тобто вибір тих його значень, що якнайповніше відповідають сьогоднішньому розумінню його змісту. Це стає зрозумілим тоді, коли необхідно інтерпретувати невизначені правові поняття, наприклад, встановити зміст такого поняття, як «аморальність», сенс якого може бути різним у різні часи. При цьому чим більшим є проміжок часу між датою прийняття норми та моментом її застосування, тим більшою буде допустима свобода корегування і тим сильнішою необхідність урахування зміни соціально-етичних уявлень і зміни початкової мети, поставленої нормотворцем [18, с. 40, 42].

Слід наголосити також на тому, що динамічне тлумачення доволі часто використовується Європейським судом з прав людини. Воно впливає із самого духу Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і має за мету ефективне забезпечення та розвиток прав, закріплених у ній. Доцільність динамічної інтерпретації пояснюється тим, що країни-учасниці цієї Конвенції однаковою мірою дотримуються мінімального європейського стандарту щодо питань, пов'язаних із забезпеченням захисту прав людини, і цей стандарт постійно розвивається, що зумовлюється прагненням досягти ідеалу, відображеного в преамбулі Конвенції [9, с. 65, 68]. З моменту ухвалення рішення у справі Тайлер проти Об'єднаного Королівства від 25 квітня 1978 р. Європейський суд наголошує на тому, що Конвенція — це живий документ, який слід тлумачити відповідно до сучасних умов [13, с. 5]. Цей підхід твердо укорінився у практиці Європейського суду. З огляду на це статичне тлумачення Конвенції має бути відхилено, оскільки підписана в 1950 р., вона, зрозуміло, не могла передбачити майбутні питання й проблеми, які виникають зараз при її застосуванні. Якби її тлумачення було статичним, а значення було б чітко визначене на момент підписання, Конвенція втратила б сенс свого існування [9, с. 70].

Ілюстрацією «еволюції» поглядів Європейського суду є тлумачення ст. 6 Конвенції про право не свідчити проти самого себе, яке, утім, прямо в Конвенції не закріплене, однак, безсумнівно, знаходиться в основі поняття справедливого судочинства. Первинна інтерпретація цього права була такою: «це право зберігати мовчання, неприпустимість примушування до дачі показань проти самого себе». Подальше значення змінилося: «це неприпустимість

примушувати особу надавати докази своєї винуватості або невинуватості, не сприяти викриттю себе у вчиненні злочину» [5, с. 140–141].

Попередні покоління вітчизняних юристів формувалися під домінантним впливом юридичного позитивізму, а точніше, так званої екзегетичної школи, в основу якої покладена вимога жорсткої прив'язки до тексту нормативно-правового акта. Девіз цієї школи — «Закон як за духом, так і за буквою... і нічого, окрім закону» [2, с. 424]. Дотримання букви закону — це передусім принцип практичної діяльності представників правничої професії. Тенденція вважати закон таким, що існує як окрема сутність, чітко відмінна від моралі й політики, має дуже глибокі корені у поглядах професійних правників на свої функції; вона формує саму основу більшості наших правничих інституцій і процедур [16]. Недовіра до намагань використовувати дух Конституції і законів у процесі обґрунтування рішень викликана також поширеною в радянський період практикою підміни законів «революційною правосвідомістю», яка свого часу розглядалася як офіційне джерело права, або партійно-політичною доцільністю, суддівським свавіллям пострадянського періоду, яке нерідко прикривається «духом закону», тощо [8, с. 6].

Із цього приводу слід зазначити, що невідповідність між буквою та духом закону може бути, по-перше, наслідком недосконалості самого тексту законодавчого акта, у результаті чого правові норми набувають нечіткості або багатозначності. У цьому випадку якість законодавчих дефініцій безпосередньо впливає на подолання суперечності «духу» та «букви», усунення можливих прогалин у законодавстві. По-друге, зазначена невідповідність може бути наслідком того, що «буква» закону є елементом статичним, а його «дух» — елемент динамічний, змінний у часі [17, с. 11]. Право тоді могло б бути абсолютно визначеним, коли б людство припинило бути живим суспільством у русі — суспільством, саме існування якого залежить від нескінченного переплітання та перетинання незліченних інтересів. Відповідно, незважаючи на вимоги правової визначеності та стабільності, необхідно звертати увагу на те, що у праві існують поняття, визначення яких є недоцільним або навіть небезпечним. Встановлення меж обсягу і змісту таких понять позбавляє право можливості бути «гнучким» та легко пристосовуватись до змінених суспільних умов. Так само, як і принцип правової стабільності, принцип «гнучкості» права спрямований на забезпечення найбільш повної й ефективної реалізації прав людини [17, с. 11].

У цьому контексті Жан-Луї Бержель, розглядаючи питання забезпечення стабільності права і пов'язане з цим питання меж суддівського розсуду, проблему правових дефініцій визначає як методологічну альтернативу: або законодавчі визначення є незаперечним верховенством законодавця, що водночас гарантує правову забезпеченість та неухильність права, або ж для

правової системи характерна відсутність законодавчих визначень, але надання великої свободи суддям, що призводить до певної хиткості законодавчої споруди та великої гнучкості правових норм [3].

М. І. Матузов зазначає, що ефективним засобом вирішення проблем юридичних суперечностей є тлумачення, яке дає можливість як виявити суперечливі й колізійні норми в законодавстві, встановити зв'язок загальних і спеціальних норм, так і допомагає правильно зрозуміти сферу їх дії, коло осіб, на яких поширюється їх дія, зміст того чи іншого законодавчого терміна [10, с. 238].

П. Недбайло, наполягаючи на статичному тлумаченні, вважає, що в ході тлумачення з'ясовується не те, що хотів сказати законодавець, а лише те, що він сказав у даному акті, тобто тлумачиться не воля законодавця взагалі, а його воля, яка міститься у правових нормах. Розкриття волі законодавця потребує з'ясування смислу норми на момент її прийняття і в тих випадках, коли норма застаріла у зв'язку зі зміною соціально-політичної обстановки [11, с. 331–339].

Р. Дворкін відстоює динамічне тлумачення і вважає, що тлумачитися мають наміри законодавця з погляду сучасної політичної моралі, незалежно від того, що конкретно він мав на увазі під час прийняття закону. При тлумаченні необхідно розуміти не наміри законодавця, не задуми його авторів, відтворені в мові тексту, а ідеал, який стоїть за текстом закону [15, с. 11]. Йдеться про еволюційне тлумачення правових текстів телеологічними методами, тобто про розкриття суті норми не через букву, а через наміри законодавця у випадку зміни конкретних суспільних відносин із плином часу. Якщо звернутися до праці Г. Дж. Бермана «Західна традиція права», то, на його думку, «в західній традиції права передбачається, що зміни не відбуваються випадково, а шляхом нового тлумачення попереднього намагаються задовольнити вимоги сьогодення та майбутнього» [4, с. 26].

Висновки. Слід погодитися з думкою, що звернення до духу права у процесі прийняття правозастосовних рішень може бути плідним лише за умови високої моральності, духовності самих правозастосовувачів. В умовах занепаду моралі, цинізму, девальвації духовних цінностей оперування виключно «духом права» насправді часто закінчується свавіллям. Забезпечення правової безпеки як кінцевої й основної мети права може бути досягнуте, як зазначалося вище, завдяки чіткій словесній визначеності підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, що адресовані безпосередньо громадянам. Вони повинні мати можливість передбачати правові наслідки своєї поведінки. У зв'язку з цим було б неправильно у процесі правозастосування віддалятися від тексту нормативних приписів, а тим більш ігнорувати його. Саме на підставі аналізу текстів законів та інших нормативних документів має з'ясовуватися сенс норми, що підлягає застосуванню, мають до-

латися неоднозначності й суперечності у формулюваннях. Водночас недопустиме ігнорування духу нормативного тексту, коли словесні формулювання його окремих положень, які б мали застосовуватися для вирішення конкретної правової ситуації, спотворюють саму мету нормативно-правового акта або ж викладені нечітко, в результаті чого вони є недостатніми для прийняття рішення. Для того, щоб досягнути цей дух, часто недостатньо зрозуміти наміри творців нормативного тексту, необхідно дослідити ідеологію правового інституту, частиною якого є застосовуваний нормативний припис, ідеологію відповідної галузі, а якщо і цього виявиться недостатньо, то й ідеологію правової системи в цілому, що визначається особливою метою і завданнями, котрі у свою чергу залежать від вищих цілей суспільства, гарантувати досягнення яких покликане право і, передусім, Конституція [8, с. 6–7].

До того ж право — це не щось застигле, закам'яніле, раз і назавжди сформульоване в законах. На відміну від законів, які, з огляду на низку обставин, мають схильність відставати від досить динамічного, особливо в наш час, життя. Воно, як зазначалося в одному з рішень Європейського суду з прав людини, має бути здатним іти в ногу з обставинами, що змінюються [6, с. 202]. Право — це безперервний процес, воно має еволюціонувати разом зі зміною соціального життя. Звідси випливає, що будь-який закон чи інший нормативно-правовий акт має тлумачитися у світлі умов сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. С. Общая теория права : курс : в 2 т. / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — 360 с.
2. Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель ; пер. с фр. Г. В. Чушкова ; под общ. ред. В. И. Даниленко. — М. : NOTA BENE, 2000. — 576 с.
3. Бержель Ж.-Л. Про деякі засоби нормативного вираження / Ж.-Л. Бержель // Нариси з нормотворення : пер. з фр. / М-во юстиції Канади ; за ред. Робера К. Бержерона. — Оттава, 1999. — С. 263–278.
4. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования : пер. с англ. / Г. Дж. Берман. — 2-е изд. — М. : Изд-во МГУ : ИНФРА-М – НОРМА, 1998. — 624 с.
5. Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и политика : пер. с англ. / Д. Гомьен, Л. Зваак, Д. Харрис. — М. : Изд-во МНИМП, 1998. — 600 с.
6. Европейский суд по правам человека. Избранные решения : в 2 т. — М. : Норма, 2000. — Т. 1. — 856 с.
7. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье ; пер. с фр. и вступ. ст. В. А. Туманова. — М. : Прогресс, 1986. — 352 с.
8. Козюбра М. І. Дихотомія духу і букви права: виникнення проблеми, її аспекти та напрями вирішення / М. І. Козюбра // Наук. зап. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». — К., 2008. — Т. 77 : Юридичні науки. — С. 3–8.

9. Мармазов В. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод / В. Мармазов // Вісн. Акад. прав. наук України. — Х., 2003. — № 4. — С. 63–72.
10. Матузов Н. И. Коллизия в праве: причины, виды и способы разрешения / Н. И. Матузов // Известия вузов. Правоведение. — 2000. — № 5. — С. 225–244.
11. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. — М. : Госюриздат, 1960. — 511 с.
12. Пиголкин А. С. Толкование норм права и правотворчество: проблемы соотношения / А. С. Пиголкин // Закон: создание и толкование / под ред. А. С. Пиголкина. — М., 1998. — С. 65–75.
13. Полгари Э. Страсбургский Суд и европейский консенсус / Э. Полгари // Сравнит. конституц. обозрение. — 2005. — № 3. — С. 105–112.
14. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. В. Прийма ; Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». — Х., 2010. — 194 с.
15. Савенко М. Д. Буква і дух у тлумаченні правових норм / М. Д. Савенко // Наук. зап. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». — К., 2008. — Т. 77 : Юридичні науки. — С. 8–12.
16. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага ; пер. з англ. А. Іщенка. — К. : Києво-Могилян. акад., 2007. — 174 с.
17. Хворостянкіна А. В. Визначеність законодавчих дефініцій як умова ефективного дотримання духу та букви закону / А. В. Хворостянкіна // Наук. зап. / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». — К., 2008. — Т. 77 : Юридичні науки. — С. 8–12.
18. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус ; пер., адаптація, приклади з права України і список термінів Р. Корнути. — К. : Реферат, 2004. — 176 с.
19. Черданцев А. Ф. Толкование права / А. Ф. Черданцев // Общая теория государства и права : академ. курс : в 3 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М., 2002. — Т. 2. — С. 473–492.
20. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права : учеб. пособие : в 2 т. / Г. Ф. Шершеневич. — По изд. 1910–1912 гг. — М. : Юрид. колледж МГУ, 1995. — Т. 2, вып. 2, 3, 4. — 362 с.
21. Шляпочников А. С. Толкование уголовного закона / А. С. Шляпочников. — М. : Госюриздат, 1960. — 240 с.

ДИНАМИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ КАК СРЕДСТВО АДАПТАЦИИ ТЕКСТУАЛЬНОЙ ФОРМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА К ИЗМЕНЕНИЯМ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Суходубова И. В.

Рассмотрены вопросы соотношения толкования норм права и правотворчества. Осуществлен анализ методик толкования (в частности ста-

тической и динамической). Установлены особенности применения динамического толкования правовых норм.

Ключевые слова: правотворчество, толкование норм права, методы толкования, статическое и динамическое толкование.

DYNAMIC INTERPRETATION AS A MEANS OF ADAPTATION TEXTUAL FORMS OF LEGISLATION TO CHANGE PUBLIC RELATIONS

Sukhodubova I. V.

The issues of correlation of the interpretation of norms of law and law-making are considered. The methods of interpretation (in particular static and dynamic) is analysis. The application of dynamic interpretation of legal norms is peculiarities.

Key words: law-making, interpretation of the law, methods of interpretation, static and dynamic interpretation.

УДК 343.01

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА З КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРАВОРОЗУМІННЯ

Є. В. Шевченко, кандидат юридичних наук, доцент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто питання, пов'язані із сучасними поглядами на праворозуміння і його вплив на визначення співвідношення кримінального права з кримінальним законом. Здійснено аналіз розвитку наукової думки щодо обсягу і змісту права і закону, а також проблемні питання, які випливають з висновків про їх незбіг. Запропоновано звернутись до інтеграційного підходу як найбільш оптимального при визначенні ознак і походження цих юридичних явищ.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальний закон, норма кримінального права, праворозуміння, позитивізм, нормативізм, широке розуміння права.